

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ДАВЛЕТМУРАТОВ СУЛТАНМУРАТ РУСТЕМОВИЧ

**ХАВФ ОСТИДА ҚОЛДИРИШНИНГ ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ВА
КРИМИНОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.08 – Жиноят ҳуқуқи. Криминология.
Жиноят-ижроия ҳуқуқи

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата докторской (PhD) диссертации

Content of the Doctoral (PhD) Dissertation Abstract

Давлетмуратов Султанмурат Рустемович

Хавф остида қолдиришнинг жиноят-ҳуқуқий ва кримнологик
жиҳатлари.....3

Davletmuratov Sultanmurat Rustemovich

Criminal-legal and criminological aspects of endangerment
.....23

Давлетмуратов Султанмурат Рустемович

Уголовно-правовые и кримнологические аспекты оставления в
опасности..39

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published
works.....43

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ДАВЛЕТМУРАТОВ СУЛТАНМУРАТ РУСТЕМОВИЧ

**ХАВФ ОСТИДА ҚОЛДИРИШНИНГ ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ВА
КРИМИНОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.08 – Жиноят ҳуқуқи. Криминология.
Жиноят-ижроия ҳуқуқи

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2019.3.PhD/Yu310 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертацияси Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифаси (www.tsul.uz) ва «ZiyoNET» Ахборот-таълим порталига (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:	Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна, юридик фанлар доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Кабулов Рустам юридик фанлар доктори, профессор Абдуқодиров Шерзод Ёқубжонович юридик фанлар доктори, доцент
Етақчи ташкилот:	Ўзбекистон Республикаси Миллий-гвардияси Ҳарбий-техник институти

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03 рақамли Илмий кенгашнинг 2020 йил «__» октябрдаги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100047, Тошкент ш., Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz)

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (935-рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент ш., А.Темур кўчаси, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2020 йил «__» октябрь куни тарқатилди.

(2020 йил __ октябрдаги __-рақамли реестр баённомаси).

У.А. Тухташева,

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори (DSc), профессор

Д.Г. Камалова,

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш илмий котиби, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

Н.С.Салаев,

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, юридик фанлар доктори (DSc), профессор

КИРИШ (Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунё мамлакатлари қонун ижодкорлигида инсон ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлиги каби қадриятларни кўриқлаш учун «зарар етказма» йўналишидан «яқин кишига ёрдам бер» йўналишига эътибор кучаймоқда. Жаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига кўра, ташқи омиллар, хусусан, хавф остида қолдириш, йўл-транспорт ҳодисаси, табиий офатлар, эҳтиётсизлик оқибатида етказилган жароҳат ҳамда ўз вақтида ёрдам кўрсатилмаганлиги туфайли дунёда 2016 йилда 3430958 нафар, 2017 йилда 3470195 нафар, 2018 йилда 3538705 нафар, 2019 йилда 3617580 нафар, 2020 йилнинг биринчи ярмида эса 3650375 нафар шахс вафот этган¹. 2016–2019 йилларда мазкур сабаблар туфайли ўлим кўрсаткичи дунёдаги умумий ўлим кўрсаткичининг 6 %ни ташкил этади. Ўзбекистон Республикасида хавф остида қолдириш, жумладан, ҳайдовчи транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиши оқибатида хавф остида қолдириш жиноятлари сони 2018 йилда 65 та, 2019 йилда 52 та, 2020 йилнинг биринчи ярим йиллигида 39 тани ташкил этган. Бу эса хавф остида қолган шахснинг ҳаёти ёки соғлиғини муҳофаза қилиш лозимлигини кўрсатади.

Жаҳонда шахснинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилиш, уларга тегишли ёрдам кўрсатиш тизимини такомиллаштириш, шунингдек, хавф остида қолган ёки ёрдамга муҳтож шахсга ёрдам бериш мажбурияти (касбий ва бошқа нуқтаи назардан)ни қонуний жиҳатдан мустаҳкамлаш, ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатмаслик учун аниқ жавобгарлик чораларини белгилаш мазкур соҳада чуқур тадқиқотларни олиб боришни тақозо қилмоқда. Ҳаёти ва соғлиғи хавф остида бўлган шахсга ёрдам бермаслик билан боғлиқ жиноятларни тўғри квалификация қилиш ва жиноий қилмишга нисбатан адолатли жазо белгилаш, мазкур жиноятларнинг сабаблари ва шарт-шароитларини аниқлаш, айбдор шахсини таҳлил қилиш мақсадида хавф остида қолдиришнинг жиноят-ҳуқуқий ва криминалогик жиҳатларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Мамлакатимизда жиноят қонунчилигини такомиллаштириш ва либераллаштириш, алоҳида жиноий қилмишларни декриминаллаштириш, жиноий жазолар ва уларни ижро этиш тартибини инсонпарварлаштириш, жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш концепциясида «жиноятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш бўйича самарали ҳуқуқий механизмларни яратиш, фуқароларга юксак ҳуқуқий маданиятни сингдириш, уларни Конституция ва қонунларга амал қилиш руҳида тарбиялаш»² каби масалалар кўриб чиқилган. Шу сабабли ҳаёт ва

¹ https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2020/en/

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги «Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ–3723-сон қарори.

соғлиққа қарши жиноятлар, хусусан, хавф остида қолдириш жинояти учун жавобгарлик масалаларини тадқиқ этиш муҳим масала ҳисобланади.

Диссертация тадқиқоти Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (1994), «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни (2014), Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ–4947-сон ва «2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида»ги 2019 йил 17 январдаги ПФ–5635-сон фармонлари, «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 14 мартдаги ПҚ–2833-сон ва «Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида»ги 2018 йил 14 майдаги ПҚ–3723-сон қарорлари ҳамда соҳага оид бошқа қонун ҳужжатлари ижросини амалга оширишга муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги. Мазкур диссертация республика фан ва технологияларини ривожлантиришнинг I. «Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни шакллантириш» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Мамлакатимизда мавзу билан боғлиқ муаммолар етарлича бўлишига қарамасдан, шу пайтгача бундай муаммоларнинг ечими билан боғлиқ тадқиқотлар етарли даражада амалга оширилмаган.

Ўзбекистонда хавф остида қолдириш учун жиний жавобгарлик муаммолари атрофлича ўрганилмаган, унинг айрим жиҳатлари Қ.Р.Абдурасулова, Б.А.Аҳмедов, М.С.Восиқова, М.Ҳ.Рустамбоев, Ф.Тахиров, Э.О.Турғунбоев, Ғ.О.Эрматов, М.Қодиров, Ш.Д.Ҳайдаровларнинг илмий ишларида қисман ёритиб ўтилган.

Тадқиқот мавзуси билан боғлиқ масалалар С.Н.Алексеев, Н.Г.Александрова, А.А.Быков, А.И.Гражданкин, А.Р.Даянова, Н.А.Карпова, Т.В.Кирпиченко, А.Н.Красиков, С.И.Молчанова, Н.С.Мостовой, П.И.Орлов, А.К.Оспан, А.А.Пионтковский³ ва бошқа қатор олимлар томонидан махсус тадқиқот объекти сифатида ўрганилган.

Диссертация тадқиқоти мавзусига яқин муаммоларга доир асарлар анча кўп бўлса-да, хавф остида қолдириш учун жавобгарликка нисбатан ягона ёндашув мавжуд эмас, ушбу муаммоларга доир комплекс тадқиқотлар ўтказилмаган. Бу хавф остида қолдириш учун жавобгарликка тааллуқли бўлган бир қатор муҳим қоидаларни чуқур таҳлил қилишни тақозо этади,

---

³ Мазкур олимлар ишларининг тўлиқ рўйхати диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

шунингдек, диссертация тадқиқоти мавзусининг долзарблиги ҳамда унинг илмий ва амалий аҳамиятини белгилайди.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Тошкент давлат юридик университетининг илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ «Жиноят кодексини такомиллаштириш ва уни қўллаш амалиёти муаммолари», «Глобаллашув шароитида жиноятчиликка қарши курашни такомиллаштириш муаммолари» илмий тадқиқот лойиҳалари доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади амалдаги қонунчилик, хавф остида қолдириш учун жавобгарлик муаммолари юзасидан илмий-назарий қарашлар, суд-тергов амалиёти материаллари, статистика ва таҳлилий маълумотлар асосида хавф остида қолдириш тўғрисидаги норманинг самарали қўлланиш омилларини аниқлаш, хавф остида қолдириш учун жиноий жавобгарлик белгиланган нормаларни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдир.

Тадқиқотнинг вазифалари:

хавф остида қолдириш тушунчаси, унинг учун жавобгарликнинг ахлоқий ва ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш;

хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиланган жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш босқичларини ўрганиш;

айрим хорижий давлатлар жиноят қонунларида хавф остида қолдириш учун жавобгарликни қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш;

хавф остида қолдиришнинг объектив белгиларини ёритиш;

хавф остида қолдиришнинг субъектив белгиларини ёритиш;

хавф остида қолдиришни квалификация қилиш ва унинг ўхшаш таркибли жиноятлардан фарқларини ажратиш;

хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиланган қонун нормаларини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти хавф остида қолдирганлик учун жавобгарлик ва унинг олдини олиш билан боғлиқ муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предметини хавф остида қолдириш учун жавобгарлик масалаларини тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, мавжуд статистик маълумотлар, суд-тергов амалиётига доир ҳужжатлар, илмий-назарий адабиётлар ҳамда айрим хорижий давлатларнинг ушбу соҳадаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот олиб боришда илмий билишнинг тарихий, тизимли, мантикий (анализ, синтез), қиёсий-ҳуқуқий, статистик, ижтимоий сўровлар ўтказиш, ҳуқуқни қўллаш амалиётини таҳлилий ўрганиб чиқиш усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

хавф остида қолдириш учун жавобгарлик назарда тутилган жиноят қонуни нормаси санкциясининг биринчи қисмига уч юз соатгача мажбурий жамоат ишлари кўринишидаги жазони киритиш лозимлиги асосланган;

ҳаракатланиш учун хавф пайдо бўлганда, агар ҳайдовчида буни пайқаш имконияти бўлса, у транспорт воситасини тўхтатиш даражасигача тезликни

камайтириш чораларини кўриши мажбурияти қонунда мустаҳкам асослаб берилган;

йўл-транспорт ҳодисасини содир этишда айбдор ва жабрланувчи, унинг ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолганлигини била туриб, ёрдамсиз қолдирган ҳайдовчи транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш ҳамда хавф остида қолдириш жиноятлари учун жавобгарликка тортилиши лозимлиги исботланган;

хавф остида қолдириш жинояти профилактикасини ташкил этиш, хусусан, оромгоҳларда хавф остида қолдиришнинг олдини олиш бўйича чора-тадбирлар кўриш лозимлиги асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

амалиётда турли муаммоларнинг олдини олиш мақсадида «хавф остида қолдириш» ва «хавф остига тушириш» тушунчаларини ажратиш зарурати асосланган;

хавф остида қолдириш ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва турли сабабларга кўра ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам бериш шарт ва бундай имкониятга эга бўла туриб ёрдам кўрсатмаслик (ҳаракатсизлик орқали) сифатида таъриф бериш зарурати асосланган;

хавф остида қолдириш жиноятига қарши курашишнинг маъмурий-ҳуқуқий механизмлари, шу жумладан, назоратни кучайтириш, хавф остида қолдириш жиноятини содир этган шахсларни аниқлаш ва тергов қилишнинг махсус таомилларини белгилаш лозимлиги асосланган;

агар жабрланувчининг ўлими билан эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш ва узоқ вақт ёрдам кўрсатмаслик ўртасида сабабий боғланиш мавжуд бўлса, қилмиш ЖКнинг эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш ва одам ўлишига олиб келган хавф остида қолдириш учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар билан квалификация қилиниши лозимлиги исботланган;

хавф остида қолдириш билан боғлиқ жиноятларни квалификация қилиш юзасидан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тегишли қарорини қабул қилиш зарурати асосланган;

Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддасининг янги таҳрири ишлаб чиқилган ҳамда қасддан хавф остига тушириш учун жавобгарлик белгилаш асосланган;

жиноят қонунчилигини такомиллаштириш, хавф остида қолдиришга оид жиноят-ҳуқуқий нормаларни тўғри қўллаш ҳамда бу турдаги жиноятларнинг олдини олиш ва профилактика қилишга доир тавсиялар ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонун нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси, қонунни қўллаш амалиётига асосланган. Бундан ташқари, тадқиқот доирасида ижтимоий сўров (350 нафар суд-тергов амалиёти ходимлари, профессор-ўқитувчилар, адвокатлар ўртасида) ўтказилди; тадқиқ этилаётган жиноятга доир 55 та ҳукмлар таҳлил қилинди; статистик

маълумотларни таҳлил қилиш натижалари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилди. Хулоса, таклиф ва тавсиялар апробациядан ўтказилиб, уларнинг натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижалар ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий этилган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Диссертация ишининг илмий аҳамияти шундаки, ундаги илмий-назарий хулосалар, амалий таклиф ва тавсиялардан келгусида илмий фаолиятда, амалдаги жиноят қонунчилигини такомиллаштиришда, тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқишда, суд-тергов органлари фаолиятида, шунингдек, жиноят ҳуқуқи, жиноятларни квалификация қилиш, криминология, виқтимология, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси каби фанларни илмий-назарий жиҳатдан янада бойитишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти хавф остида қолдириш билан боғлиқ жиноятлар учун жавобгарлик белгилаш ва унинг олдини олиш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган бир қатор қоида ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишда фойдаланади. Тадқиқот натижаларидан жиноят қонунини такомиллаштиришда, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларини ишлаб чиқиш амалиётида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Хавф остида қолдириш учун жавобгарликнинг жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатларини тадқиқ этишнинг илмий натижалари асосида:

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 117-моддаси биринчи қисми санкция қисмига уч юз соатгача мажбурий жамоат ишлари кўринишидаги жазони киритиш тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси 2017 йил 29 мартдаги ЎРҚ–421-сон қонуни 3-моддасининг 32-бандида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Суд-ҳуқуқ масалалари ва коррупцияга қарши курашиш кўмитасининг маълумотномаси). Ушбу таклифнинг қабул қилиниши хавф остида қолдириш учун муқобил жазоларни қўллаш самарадорлигини ошириш ва жазо мақсадларига эришишга хизмат қилган;

ҳаракатланиш учун хавф пайдо бўлганда, агар ҳайдовчида буни пайқаш имконияти бўлса, у транспорт воситасини тўхтатиш даражасигача тезликни камайтириш чораларини кўриши мажбурияти тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2015 йил 26 июндаги 10-сонли «Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлар юзасидан суд амалиётининг айрим масалалари тўғрисида»ги қарорининг 13-бандида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2019 йил 13 майдаги 08/УМ-305-19-сонли маълумотномаси). Мазкур таклифнинг қабул қилиниши тегишли мажбуриятни бажармаган ҳайдовчини хавф остида қолдирганлик учун жавобгарликка тортишга асос бўлиб хизмат қилган;

йўл-транспорт ҳодисасини содир этишда айбдор бўлган ва жабрланувчини, унинг ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолганлигини била туриб, ёрдамсиз қолдирган ҳайдовчи ЖК 266 ва 117-моддаларининг тегишли

қисмларида назарда тутилган жиноятлар мажмуи бўйича жавобгарликка тортилиши лозимлиги тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2015 йил 26 июндаги 10-сонли «Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлар юзасидан суд амалиётининг айрим масалалари тўғрисида»ги қарорининг 17-бандида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2019 йил 13 майдаги 08/УМ-305-19-сонли маълумотномаси). Мазкур таклифнинг қабул қилиниши айбдор қилмиши тўғри квалификация қилиниши ва ўша қилмишга адолатли жазо тайинланишига хизмат қилган;

хавф остида қолдириш жинояти профилактикасини ташкил этиш, хусусан, оромгоҳларда хавф остида қолдиришнинг олдини олиш бўйича таклифлардан Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирининг 2017 йил 18 майдаги 77-сон «Оромгоҳларда хавфсизликни таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жамоат тартибини сақлаш борасида амалга оширилиши лозим бўлган чора-тадбирлар тўғрисида»ги ва 2017 йил 25 августдаги 191-сон «Ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида»ги буйруқларини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2019 йил 8 майдаги 33/01-01/1274-сонли далолатномаси). Мазкур таклифларнинг қабул қилиниши хавф остида қолдириш жинояти профилактикасининг самарадорлигини оширишга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 8 та илмий анжуманда, жумладан, 1 та халқаро, 7 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 15 та илмий иш, жумладан, 13 та илмий мақола (2 таси хорижий нашрларда) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Диссертациянинг ҳажми 155 бетни ташкил этган.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Тадқиқот ишининг **кириши** (докторлик диссертацияси аннотацияси)да тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, уларнинг жорий қилинганлиги, тадқиқот натижаларининг апробацияси, натижаларнинг эълон қилинганлиги ва диссертациянинг ҳажми ва тузилиши ёритиб берилган.

Диссертациянинг биринчи боби «Хавф остида қолдириш учун жиноий жавобгарликнинг умумий тавсифи» деб номланиб, унда хавф остида қолдириш тушунчаси ва унинг учун жиноий жавобгарлик белгиланишининг ижтимоий зарурати, хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиланган жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш тарихи, айрим хорижий давлатлар жиноят қонунларида хавф остида қолдириш учун жавобгарликнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган.

Муаллиф томонидан хавф остида қолдириш тушунчасига таъриф ишлаб чиқилган: «шахс ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўла туриб, унга ёрдам кўрсатмаслиги ёхуд айбдорнинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйган ва бу ҳол баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига олиб келган, одам, одамлар ўлими ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлган ижтимоий хавфли қилмиш».

Муаллиф диссертацияда хавф остида қолдириш масаласи ахлоқ нормалари билан боғлиқлигини таъкидлаб ўтган. Ахлоқ жиноят ҳуқуқи нормаларининг мазмунига анча кучли таъсир кўрсатади. Ўз навбатида, жиноят-ҳуқуқий нормалар ҳам ахлоқ нормаларига ўз таъсирини кўрсатади. Қайси зарарли қилмишларни давлат ўта хавфли деб ҳисоблашини кўрсатиш орқали у айти пайтда уларни ахлоққа зид деб ҳам эътироф этади. Шу тариқа жиноят қонунчилиги ахлоқ нормалари учун аниқ мўлжал бўлиб хизмат қилади. Жиноят-ҳуқуқий нормалар, шу жумладан, улар жиноий ҳаракатсизлик (ўз хизмат вазифасини бажаришга совуққонлик билан қараш, ёрдам кўрсатмаслик ва б.қ.) учун жазо билан таҳдид қилган ҳолда ҳам тақиқлар сифатида таърифланади. Бу нормалар шахс зарарли оқибатларга йўл қўймаслиги мумкин ва шарт бўлган жойда пассив хулқ-атворни тақиқлайди. Масалан, чўкаётган одамни қутқарган шахс жиноят-ҳуқуқий норма нуқтаи назаридан фақат ўз фуқаролик бурчини бажарган инсон ҳисобланади. Агар у чўкаётган одамни қутқариш имкониятига эга бўла туриб, уни қутқармаган бўлса, жиноий жавобгарликка тортилган бўлар эди, бироқ фақат у махсус субъект белгиларига эга бўлса. Жиноий деб топилган қилмишлар учун жиноий жавобгарлик белгилангани улар ахлоққа зид эканлигига ҳам ишора қилади. Шу тариқа фуқароларни маънавий тарбиялаш амалга оширилади. Албатта, ахлоқий асос, яъни қонунни жиноят ҳуқуқи нормаларидан кўрққани учун эмас, балки онгли равишда ижро этиш фуқаролар хулқ-атворини тартибга солишнинг энг яхши воситаси ҳисобланади. Бироқ жамият ривожланиш жараёнининг муайян босқичларида, маънавий негизлар таназзулга юз тутган даврларда айнан жиноят қонунчилиги маънавий-ҳуқуқий онгни тарбиялашга кўмаклашади. Хавф остида қолдириш учун жиноий жавобгарлик ижтимоий жавобгарлик ва ахлоқий хулқ-атворни тарбиялашнинг айти шундай омилларидан бири ҳисобланади. Мазкур норманинг самарадорлиги дарҳол намоён бўлмаслиги мумкин. Кишиларни дарҳол маънавий етук бўлишга мажбурлаш ва фақат ҳаракатсизлик учун жазо белгилаш йўли билан ўз ҳамфуқароларига нисбатан

бурчлилик ҳиссини тарбиялаш мумкин эмас. Уни ривожлантириш учун замин аста-секин яратилади. Бундай жиноий жавобгарликни белгилашнинг самараси аввалига тақиқланган ҳаракатсизликни содир этиш ҳоллари маълум даражада камайишида ифодаланиши мумкин. Муҳими шундаки, фуқаролар бундай ҳаракатни ғайриқонуний ва жамиятда мутлақо номақбул деб ҳисоблай бошлайди. Шу маънода айтиш мумкинки, жиноят-ҳуқуқий чораларнинг самарадорлиги тегишли нормаларни қўллаш амалиёти билан белгиланади, бироқ у доим ҳам дарҳол ва тўлиқ намоён бўлавермайди, баъзан статистика у ёки бу таъсир чорасининг мақсадга мувофиқлигини намоёиш этгунга қадар норма кўп карра ўзгариши мумкин. Шундай қилиб, ҳар қандай одамга ёрдам кўрсатмаганлик учун жиноий жавобгарликни жорий этиш йўли билан фуқароларни бир-бирига ҳурмат ва қонунни онгли равишда ижро этиш руҳида маънавий тарбиялаш амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи ўз негизида ҳар доим ахлоқий бўлган. У ахлоқ нормаларидан келиб чиққан ва ўз таъсири билан маънавиятни мустаҳкамлаган. Фуқаролар жиноят ҳуқуқи нормаларига риоя этишлари жазодан кўрқишга эмас, балки, энг аввало, ички эътиқод ва ахлоқий тақиққа асосланган. Жиноят ҳуқуқи ва ахлоқ ҳар доим бир-бири билан ўзаро алоқага киришади. Жамиятда маънавий юксалиш жараёнлари юз берган даврларда устунлик жиноят-ҳуқуқий нормалардан ахлоқ қоидаларига ўтади. Ҳуқуқ нормаларига риоя қилиш маънавий бурчни англаш ҳисси билан таъминланади.

Диссертацияда хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиланган жиноят қонуни нормалари ривожланиши тарихи ўрганилган. Хусусан, Ўзбекистон ССРнинг 1959 йилги ЖК ва Ўзбекистон Республикасининг 1994 йилги ЖКда белгиланган нормалар қуйидагиларга кўра фарқланиши кўрсатиб ўтилган:

биринчидан, 1959 йилги ЖКда шахсининг фақат ҳаёти хавфсизлигини таъминлайдиган муносабатлар жиноят-ҳуқуқий муҳофаза объекти доирасига киритилган (ҳаёти хавф остида қолган шахс – 1959 йилги ЖК 108-моддаси). 1994 йилги ЖКда эса шахсининг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлигини таъминлайдиган муносабатлар жиноят-ҳуқуқий муҳофаза объекти доирасига киритилган (ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган шахс – 1994 йилги ЖК 117-моддаси);

иккинчидан, 1959 йилги ЖКда хавф остида қолдириш формал таркибли жиноят сифатида баҳоланган (108-модда, 109-модда биринчи қисми, 110-модда). 1994 йилги ЖКда хавф остида қолдириш моддий таркибли жиноят ҳисобланади, яъни қилмишни ЖК 117-моддаси билан квалификация қилиш учун баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши, одам, одамлар ўлими ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлиши керак (ЖК 117-моддаси 1 – 3-қисмлари);

учинчидан, 1959 йилги ЖК 108-моддасига кўра, айбдор жабрланувчига ғамхўрлик қилиши шарт бўлган шахс ҳисобланади. 1994 йилги ЖКда эса айбдор ёрдамга муҳтож шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлиши лозимлиги қонунда аниқ белгилаб қўйилди;

тўртинчидан, 1959 йилги ЖКда «беморларга тиббиёт ёрдами кўрсатмаслик ёки бу ёрдамни тегишинча кўрсатмаслик» учун алоҳида жавобгарлик белгиланган. 1994 йилги ЖК бўйича ҳам бу қилмиш хавф остида қолдиришга нисбатан махсус норма сифатида ажратилган. Аммо, фарқ шундаки, ЖК 116-моддаси «Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик» деб номланган бўлиб, унда нафақат тиббиёт ходимлари, балки бошқа кўплаб касб эгаларининг ҳам жавобгарлиги аниқ белгиланган. Бу эса ижтимоий муносабатлар кундан-кунга такомиллашиб бораётган бугунги кун талабларига мувофиқдир;

бешинчидан, 1959 йилги ЖКда «кема капитани томонидан ҳалокатга учраганларга ёрдами кўрсатмаслик» учун алоҳида жавобгарлик белгиланган. 1994 йилги ЖК бўйича эса бу қилмиш «хавф остида қолдириш»нинг ўзи билан камраб олинган;

олтинчидан, 1959 йилги ЖКда хавф остида қолдириш билан боғлиқ жиноятлар учун жазо тайинлашда муайян муаммолар мавжуд бўлиб, шахсни жинорий жавобгарликка тортиш учун дифференциация қилиш ва индивидуаллаштириш қоидалари инобатга олинмаган. 1994 йилги ЖКда эса қилмишдан келиб чиқадиган оқибатга қараб қайд этилган қоидалар инобатга олинган.

Диссертация доирасида хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиловчи хорижий мамлакатлар жиноят қонунчилиги таҳлил қилинган. Барча МДХ мамлакатларининг ЖКларида «башарти айбдор бундай аҳволдаги шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлса» мазмунидаги норма мавжуд. Аммо, Озарбайжон ЖКнинг 143-моддасида юқорида қайд этилган нормага қўшимча равишда «унга ғамхўрлик қилишга мажбур бўлган»лиги ҳолати келтирилган. Худди шундай ҳолат Ўзбекистон ССРнинг 1959 йилги ЖКнинг 108-моддасида ҳам, яъни «...агар ўша шахс ҳақида ғамхўрлик қилиш ёрдамсиз қолдирган кишининг зиммасида бўлса...» деган норма мавжуд эди. Ғамхўрлик қилиш ёрдам бериш тушунчасидан фарқли хусусиятларга эга бўлиб, маълум муддат мобайнида шахс ҳақида қайғуриш, уни моддий ва бошқа жиҳатдан таъминлаш каби вазифаларни ўз бўйнига олган шахсларга нисбатан қўлланилади. Яъни, ғамхўрлик қилиш тўсатдан содир бўлган ҳолат юзасидан (одатда, нотаниш шахсларга нисбатан) қўлланилмайди. Масалан, шифокор ёрдамга муҳтож ҳар қандай шахсга ёрдам бериши шарт ҳисобланади, агар бундай ҳолатдаги шахсга ёрдам кўрсатмаса, «ёрдам кўрсатмаслик» деб баҳоланаверади. Ғамхўрлик қилишда эса шахс олдиндан жабрланувчи шахсни таниган, айнан у ҳақида ғамхўрлик қилишни ўз бўйнига олган бўлади. Бундан кўринадики, ёрдам кўрсатишнинг шартлиги барчага нисбатан татбиқ этилса, ғамхўрлик қилиш индивидуал аҳамият касб этади. М.С.Восиқованинг қайд этишича, ғамхўрлик қилиш мажбурияти қариндошлик, эр-хотинлик, ота-оналик муносабатларидан келиб чиққан ва хизмат вазифаси бўйича зиммасига юклатилган бўлиши мумкин.

Айрим мамлакатлар ЖКларида хавф остида қолдириш бўйича бошқа жиноят таркиблари ҳам мавжуд. Масалан, РФ ЖКнинг 124-моддасида, Қозоғистон ЖКнинг 118-моддасида, Озарбайжон ЖКнинг 142-моддасида ва

Молдова ЖКнинг 162-моддаларида «беморларга ёрдам кўрсатмаслик» учун алоҳида жиноят таркиби сифатида жавобгарлик назарда тутилган. Бундан ташқари, Грузия ЖКнинг 279-моддасида «капитаннинг ўз кемасини хавф остида қолдириши» учун жавобгарлик назарда тутилган. Биз олдинги параграфларда таҳлил қилганимиздек, худди шунга ўхшаш жиноят таркиби Ўзбекистон ССРнинг 1959 йилги ЖКда мавжуд эди. Аммо, 1994 йилги Ўзбекистон Республикасининг ЖКда бу ҳолат ЖК 117-моддаси мазмунига сингдирилди ва алоҳида норма сифатида белгиланмаган. Сабаби, ЖК 117-моддасида назарда тутилган норма бундай ҳолат учун жавобгарликни қамраб олади.

Муаллиф томонидан хавф остида қолдириш учун жиноий жавобгарлик белгиловчи узоқ хорижий мамлакатлар қонунчилиги ўрганилиб, айрим ўзига хос жиҳатлар ҳам таҳлил қилинди. Хусусан, хавф остида қолдириш учун АҚШ, Япония, Эрон ва айрим Европа мамлакатларида жиноий жавобгарлик белгиланган, хавф остида қолдиришни жиноят сифатида белгилашнинг асосий мезони сифатида шахснинг ҳаёти ёки соғлиғига зарар етказилиши ёхуд етказилиши мумкинлиги ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси ЖКдан фарқли ўлароқ, айрим хорижий мамлакатларда мазкур жиноят формал таркибли жиноят саналади. Жумладан, РФ, Қозоғистон ва Қирғизистон Республикаси ЖКда хавф остида қолдириш учун жиноий жавобгарлик оқибат вужудга келишидин қатъи назар вужудга келади. Роман-герман ва

МДХ мамлакатларида жиноят субъекти сифатида хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатиши лозим бўлган шахс тушунилади. АҚШ, Япония, Испания, Польша каби мамлакатларда жиноят субъекти умумий бўлиб, хавф остида бўлган шахсга ёрдам кўрсатмаган ҳар қандай шахс жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Мисол учун, Испания ЖКнинг 195-моддасида жиддий хавф остида бўлган шахсга ёрдам кўрсатмаслик учун, агар бундай ёрдам бошқа инсонлар ҳаёти ва соғлиғига зарар етказмаса, жиноий жавобгарлик белгиланган.

Диссертациянинг «**Хавф остида қолдиришнинг юридик таҳлили**» номли иккинчи бобида хавф остида қолдиришнинг объектив белгилари таҳлили, хавф остида қолдиришнинг субъектив белгилари таҳлили, хавф остида қолдиришни квалификация қилиш ва унинг ўхшаш таркибли жиноятлардан фарқлари ёритилган.

Хавф остида қолдириш жинояти объектини ўрганиш жараёнида шуни қайд этиш лозимки, у жабрланувчининг модда диспозициясида кўрсатилган белгилари: ҳаёт ёки соғлиқнинг хавф остида қолгани, ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлганлиги билан тавсифланади. Қайғуриш мажбурияти фақат шу тоифадаги шахсларга нисбатан белгиланган. Айни шу хусусиятлар бевосита объектлар – **бевосита асосий объект сифатидаги ҳаёт ёки соғлиқнинг хавфсизлиги ва қўшимча объект сифатидаги ҳаёт ёки соғлиққа** ишора қилади. Улар мазкур ҳолатларга кўра жабрланувчи ожиз аҳволда эканлигини кўрсатади. Бошқа омиллар мавжуд бўлган ҳолда, ушбу шартларнинг йўқлиги хавф остида қолдириш учун жиноий жавобгарликни

истисно қилади. Биринчи ҳолда, шахснинг ёрдам кўрсатиш мажбурияти норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ юзага келганда, ожиз аҳволдаги шахслар ҳаёти ёки соғлиғининг хавфсизлиги кўшимча объект ҳисобланади. Юқорида кўрсатилган хусусиятларга эга бўлмаган шахслар ҳаёти ёки соғлиғининг хавфсизлиги айбдор ўз ҳаракатлари билан жабрланувчини хавфли аҳволда қолдирган ҳолдагина жиноят-ҳуқуқий муҳофаза остига олиниши лозим. ЖКнинг 117-моддасида хавф остида қолдириш жиноятининг бевосита объектини тавсифловчи белгилар мустаҳкамланган.

Юридик таҳлил натижасида хавф остида қолдиришнинг махсус объекти шахс ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, турдош объекти эса шахснинг ҳаёти ва соғлиғини таъминловчи ижтимоий муносабатлар эканлиги, хавф остида қолдиришнинг бевосита асосий объекти шахснинг ҳаёти ёки соғлиғининг хавфсизлиги, бевосита кўшимча объекти эса шахснинг ҳаёти ёки саломатлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар сифатида қараш мақсадга мувофиқ эканлиги таъкидланган.

Муаллифнинг фикрича, хавф остида қолдиришда шахс ўз ҳаракатсизлигининг жиноий хусусиятини аниқ англаши, бироқ оқибатлар юз бериши мумкинлигини абстракт тахмин қилиши лозим. Жиноий қилмишнинг юз бериши мумкин бўлган оқибатлари жиноятчининг онгида турли даражада акс этганини суд қасддан жиноят содир этишда айбдор шахсларнинг жавобгарлигини дифференциация қилиш ва индивидуаллаштиришда, албатта, ҳисобга олиши керак. Бунда хавф остида қолдиришда жавобгарлик амалда юз берган оқибатларга қараб дифференциация қилиниши лозим.

Муаллиф таъкидлаганидек, хавф остида қолдириш объектив томондан қуйидаги икки ҳолатда содир этилиши мумкин: биринчидан, ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва турли хил сабабларга кўра ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам берилиши шарт ва бундай имкониятга эга бўла туриб ёрдам кўрсатмаслик (ҳаракатсизлик орқали); иккинчиси, жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйиш (ҳаракат орқали). Бундан кўринадики, хавф остида қолдириш ҳам ҳаракатсизлик, ҳам ҳаракат орқали содир этиладиган жиноят ҳисобланади.

Ҳаракатсизлик муайян жиноят таркиби объектив томонининг белгиси деб топилиши учун ҳаракатсизлик айнан нимада ифодаланганини аниқлаш талаб этилади. Хавф остида қолдириш жинояти объектив томонининг белгиси сифатида айбдор жабрланган шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлгани ҳолда, унга ёрдам кўрсатмаслиги назарда тутилган. Айбдор шахсга ёрдам кўрсатиш бўйича айнан қайси ҳаракатларни бажариши лозим бўлганини аниқлагач, айбдорнинг бундай ёрдамни кўрсатиш мажбурияти бор-йўқлигини аниқлаш талаб этилади.

Муаллифнинг фикрича, хавфли аҳволга солиб қўйиш жабрланувчининг соғлиғига қасддан зарар етказишга қаратилган ҳаракатлар билан амалга оширилиши мумкин эмас. Бундай ҳаракатлар учун жиноят қонунида алоҳида жавобгарлик назарда тутилган. Бошқача ёндашувда шахсга нисбатан қасддан содир этиладиган ҳар қандай тажовуз, агар у хавфли аҳволда ташлаб кетиш

билан бирга амалга оширилган бўлса, айбдор ЖК 117-моддаси бўйича жавобгарликка тортилишига олиб келиши лозим бўладики, бу тўғри эмас.

Муаллифнинг фикрича, шахснинг хавф остида қолган шахсга ёрдам бериш мажбурияти қуйидаги ҳолатларга кўра юзага келиши мумкин:

1) қонун ёки қонун ости ҳужжатининг тўғридан-тўғри кўрсатмасига кўра. Масалан, транспорт воситасини бошқараётган шахс йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиши шарт;

2) шартномага мувофиқ қабул қилинган мажбуриятларга кўра;

3) шахснинг хизмат вазибалари ёки касб-корига кўра;

4) қариндошлик (оилавий) муносабатларига кўра;

5) муайян ҳаракатларни бажариш мажбурияти шахснинг бундан олдинги ҳаракатлари туфайли юзага келиши ҳам мумкин. Буни биз хавф остида қолдириш жиноятининг таркибида кузатишимиз мумкин (агар айбдорнинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйган бўлса).

Муаллифнинг фикрича, ёрдамсиз қолдириш кенгроқ тушунча бўлиб, у ёрдам кўрсатмасликни ҳам ўз ичига олади. Хавф остида қолдиришнинг ёрдам кўрсатмасликдан юзаки фарқи шундаки, хавф остида қолдириш жабрланувчи турган жойни тарк этиш йўли билан амалга оширилади, яъни айбдорнинг ёрдам кўрсатишдан бўйин товлашга қаратилган фаол ҳаракатини назарда тутати. Бундай ҳулқ-атвор учун жавобгарлик фақат жабрланувчининг хавфсизлигига таҳдид туғилгунга қадар ёрдам кўрсатиш ҳуқуқий мажбуриятига эга бўлган шахс учун келиб чиқади. Ёрдам кўрсатмаслик жабрланувчини қутқариш учун зарурий ҳаракатларни бажармасликни назарда тутати. Мазкур ҳулқ-атвор учун жавобгарлик мажбуриятли шахс учун ҳам, ҳулқ-атвори ҳаёт ёки соғлиқ учун хавф юзага келишига сабаб бўлган ҳар қандай шахс учун ҳам кўзда тутилган. Фарқнинг моҳияти шундаки, хавф остида қолдиришда жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғига у ҳақда қайғуриш мажбуриятини бажаришни талаб қилувчи хавф туғилади, бироқ зарурий ва кечиктириб бўлмайдиган ёрдам кўрсатишни талаб қилувчи хавф ҳали мавжуд бўлмайди. Бундай вазият қайғуриш мажбурияти узоқ вақт бажарилмаслиги натижасида юзага келиши мумкин. Масалан, субъект доимий қаровга муҳтож бўлган жабрланувчини била туриб ташлаб кетади. Натижада жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлигига таҳдид юзага келади, бироқ унинг ҳаёти ёки соғлиғига бевосита таҳдид солувчи, кечиктириб бўлмайдиган ёрдам кўрсатишни талаб қилувчи хавф ҳали мавжуд бўлмайди. У кейинроқ, орадан маълум вақт ўтганидан сўнг юзага келиши мумкин. Агар жабрланувчи ўз хавфсизлигини мустақил равишда таъминлаган ёки у ҳақда қайғурадиган учинчи шахслар топилган бўлса, субъектнинг ёрдами умуман талаб этилмаслиги ҳам мумкин. Лўнда қилиб айтганда, ёрдам кўрсатмаслик ҳар доим ёрдамсиз қолдириш билан боғлиқ бўлади, бироқ ёрдамсиз қолдириш бевосита ёрдам кўрсатмаслик билан доим ҳам боғлиқ бўлавермайди.

Муаллиф таъкидлаганидек, хавф остида қолдириш жиноятида оқибатлар юз беришини олдиндан кўра билиш фақат абстракт бўлиши

мумкин ва ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли ҳисобланган таҳдиднинг хусусияти ва даражаси билан белгиланади.

Муаллиф Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 117-моддасида назарда тутилган жиноят субъекти 16 ёшга тўлган махсус субъект эканлигини, ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган шахсларга ёрдам кўрсатиш мажбурияти ва ёрдам кўрсатиш имконияти махсус белгилар ҳисобланишини, хавфли аҳволга солиб қўйиш субъектнинг қасддан баданга шикаст етказиш билан боғлиқ бўлмаган хулқ-атвори натижасида юз беришини, яъни субъект жабрланувчига бевосита таъсир кўрсатмаслигини, Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддасининг конструкциясида бу ҳолат фақат ёрдам кўрсатиш мажбуриятининг юзага келиш шарти сифатида амал қилишини алоҳида таъкидлайди.

Диссертациянинг учинчи боби «**Хавф остида қолдиришнинг криминологик жиҳатлари**»га бағишланган бўлиб, унда хавф остида қолдиришнинг сабаблари ва имкон яратиб берган шарт-шароитлари, хавф остида қолдиришнинг профилактикаси масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Хавф остида қолдириш жинояти содир этилишининг шарт-шароитларини муаллиф қуйидагича таснифлаган: а) жиноят содир этилишига туртки берувчи шарт-шароитлар (касбий билимларнинг етарли эмаслиги, ходимларнинг ўз касб-вазифаларига лоқайдлиги, корхона, муассаса, ташкилотларда ходимлар устидан назоратнинг самарали эмаслиги); б) жиноят содир этилишини қулайлаштирувчи шарт-шароитлар в) жиноятнинг латентлигини таъминловчи шарт-шароитлар (касб ходимларининг бир-бирини қўллаб-қувватлаши, фуқароларнинг ҳуқуқий ва тиббий онги пастлиги ва ҳ.к.);

Муаллифнинг фикрича, жамият ҳаётининг маданий соҳасидаги нуқсонлар ҳам хавф остида қолдириш жиноятини белгиловчи омиллардан бири ҳисобланади. Айнан маданият фуқароларда эҳтиёжларнинг ижтимоий иерархиясини шакллантириши ва уларни қондириш усуллари белгиланиши ҳисобга олинмаган бўлса, ёшларда ғайриқонуний хулқ-атвор андозалари пайдо бўлаётгани аён бўлади. Ҳозирги оммавий маданият, оммавий ахборот воситалари ва кинематография аксарият ҳолларда муносиб фуқаронинг ижтимоий-руҳий фазилатлари шаклланишига нафақат кўмаклашмайди, балки аксинча, қонунга бўйсунувчи фуқаро, баъзан, ҳатто, ҳалол, виждонли инсон мақомига мутлақо мувофиқ келмайдиган идеалларни тарғиб қилади.

Хавф остида қолдириш жиноятининг олдини олиш бўйича умумий чора-тадбирлар сифатида қуйидагилар диссертацияда кўрсатиб ўтилган: аҳолининг ҳуқуқий маданиятини ошириш, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг юқорида зикр этилган жиноятларга қарши курашиши ҳақида оммавий ахборот воситалари орқали янада фаол ахборот бериш, фуқароларга шундай жиноят содир этилган тақдирда тегишли тармоқда назоратни амалга оширувчи давлат органларига мурожаат этиш ҳуқуқларини кўрсатиб беришда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш, тегишли касб соҳалари ўртасида уларнинг касбий малака ва маҳоратини ошириб боришга

қаратилган семинар-тренинг ва давра суҳбатлари ташкил этиш хавф остида қолдириш жиноятига қарши курашнинг муҳим шартидир.

Тадқиқотчининг фикрича, хавф остида қолдириш жиноятининг олдини олиш бўйича қуйидаги махсус чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1) хавф остида қолдириш билан боғлиқ жиноятларга барҳам беришга оид жиноят-ҳуқуқий ва процессуал нормаларни тегишли равишда қайта кўриб чиқиш;

2) хавф остида қолдириш жиноятига қарши курашнинг маъмурий-ҳуқуқий механизмлари, шу жумладан, назоратни кучайтириш;

3) хавф остида қолдириш жиноятини содир этган шахсларни аниқлаш ва тергов қилишнинг махсус таомилларини белгилаш;

4) хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатиш мажбурияти ва тартиб-таомиллари билан боғлиқ ҳуқуқий кўрсатмаларни белгиловчи қонунчилик базасини кучайтириш;

5) бу борада назоратни амалга оширувчи давлат органлари фаолиятини такомиллаштириш;

6) хавф остида қолдириш жиноятини содир этиш учун шароит яратаётган аниқ сабабларни аниқлаш ва б.қ.

Хавф остида қолдиришнинг профилактикасидаги энг муҳим кўрсаткичлардан бири – бу жиноят қонунидаги бўшлиқларни бартараф этиш, қонунни аниқ ва бир хилда қўллаш, шунингдек, жиноят содир этган шахсларга адолатли жазо тайинланишини таъминлаш ҳисобланади.

ХУЛОСА

Жиноят ҳуқуқига оид илмий-назарий ва юридик адабиётларни, хавф остида қолдириш учун жавобгарлик мавзусини ўрганиш ва таҳлил қилиш бўйича ўз хулосаларимизни қуйидагича уч қисмдан иборат тарзда баён қилдик:

I. Назарияни ривожлантиришга қаратилган фикр-мулоҳазалар:

1. Хавф остида қолдириш жиноятининг ижтимоий хавфлилиги ҳамда ахлоқий ва ҳуқуқий асослари таҳлил қилинган ҳолда унинг тушунчасига қуйидагича таъриф берилди:

хавф остида қолдириш – бу шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўла туриб, унга ёрдам кўрсатмаслиги ёхуд айбдорнинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйган ва бу ҳол баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига олиб келган, одам, одамлар ўлимига ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлган ижтимоий хавфли қилмишдир;

хавф остига тушириш – шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли шароитни яратиш ёхуд шахсни хавф остига тушгунга қадар унинг олдини олиш бўйича танлов имкониятларидан маҳрум қилиш.

2. Ўзбекистон ССРнинг 1959 йилги ЖК ва Ўзбекистон Республикасининг 1994 йилги ЖКда белгиланган нормалар қуйидагиларга кўра фарқланади:

биринчидан, 1959 йилги ЖКда шахснинг фақат ҳаёти хавфсизлигини таъминлайдиган муносабатлар жиноят-ҳуқуқий муҳофаза объекти доирасига киритилган (ҳаёти учун кўрқинчли ҳолатда турган шахс – 1959 йилги ЖК 108-моддаси). 1994 йилги ЖКда эса шахснинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлигини таъминлайдиган муносабатлар жиноят-ҳуқуқий муҳофаза объекти доирасига киритилган (ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган шахс – 1994 йилги ЖК 117-моддаси);

иккинчидан, 1959 йилги ЖКда хавф остида қолдириш формал таркибли жиноят сифатида баҳоланган (108-модда, 109-модда биринчи қисми, 110-модда). 1994 йилги ЖКда хавф остида қолдириш моддий таркибли жиноят ҳисобланади, яъни қилмишни ЖК 117-моддаси билан квалификация қилиш учун баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши, одам, одамлар ўлими ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлиши керак (ЖК 117-моддасининг

1 – 3-қисмлари);

учинчидан, 1959 йилги ЖКда 108-моддасига кўра, айбдор жабрланувчига ғамхўрлик қилиши шарт бўлган шахс ҳисобланади. 1994 йилги ЖКда эса айбдор ёрдамга муҳтож шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлиши лозимлиги қонунда аниқ белгилаб қўйилди;

тўртинчидан, 1959 йилги ЖКда «беморларга тиббиёт ёрдами кўрсатмаслик ёки бу ёрдамни тегишинча кўрсатмаслик» учун алоҳида жавобгарлик белгиланган. 1994 йилги ЖК бўйича ҳам бу қилмиш хавф остида қолдиришга нисбатан махсус норма сифатида ажратилган. Аммо фарқ шундаки, ЖК 116-моддаси «Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик» деб номланган бўлиб, унда нафақат тиббиёт ходимлари, балки бошқа кўплаб касб эгаларининг ҳам жавобгарлиги аниқ белгиланган. Бу эса ижтимоий муносабатлар кундан-кунга такомиллашиб бораётган бугунги кун талабларига мувофиқдир;

бешинчидан, 1959 йилги ЖКда «кема капитани томонидан ҳалокатга учраганларга ёрдам кўрсатмаслик» учун алоҳида жавобгарлик белгиланган. 1994 йилги ЖК бўйича эса бу қилмиш «хавф остида қолдириш»нинг ўзи билан қамраб олинган;

олтинчидан, 1959 йилги ЖКда хавф остида қолдириш билан боғлиқ жиноятлар учун жазо тайинлашда муайян муаммолар мавжуд бўлиб, шахсни жинорий жавобгарликка тортиш учун дифференциация қилиш ва индивидуаллаштириш қоидалари инобатга олинмаган. 1994 йилги ЖКда эса қилмишдан келиб чиқадиган оқибатга қараб, қайд этилган қоидалар инобатга олинган.

3. Хавф остида қолдиришнинг махсус объекти шахс ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, турдош объекти эса шахснинг ҳаёти ва соғлиғини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Ушбу жиноятнинг бевосита

асосий объекти шахснинг ҳаёти ёки соғлиғининг хавфсизлиги, бевосита қўшимча объекти эса шахснинг ҳаёти ёки саломатлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

4. ЖК 117-моддаси 1-қисми диспозициясидан келиб чиқиб, хавф остида қолдириш объектив томондан қуйидаги икки ҳолатда содир этилиши мумкин:

биринчидан, ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва турли сабабларга кўра ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга унга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўла туриб ёрдам кўрсатмаслик (ҳаракатсизлик орқали);

иккинчидан, жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйиш (ҳаракат орқали).

Бундан кўринадики, хавф остида қолдириш ҳам ҳаракатсизлик, ҳам ҳаракат орқали содир этиладиган жиноят ҳисобланади.

5. Шахснинг хавф остида қолган шахсга ёрдам бериш мажбурияти қуйидаги ҳолатларга кўра юзага келиши мумкин:

1) қонун ёки қонун ости ҳужжатининг тўғридан-тўғри кўрсатмасига кўра. Масалан, транспорт воситасини бошқараётган шахс йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиши шарт;

2) шартномага мувофиқ қабул қилинган мажбуриятларга кўра;

3) шахснинг хизмат вазифалари ёки касб-корига кўра;

4) қариндошлик (оилавий) муносабатларига кўра;

5) муайян ҳаракатларни бажариш мажбурияти шахснинг бундан олдинги ҳаракатлари туфайли юзага келиши ҳам мумкин. Бу хавф остида қолдириш жиноятининг таркибида кузатилади (агар айбдорнинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйган бўлса).

6. Шахсни хавфли аҳволга солиб қўйиш деганда, шахснинг жабрланувчини унинг ҳаёти ёки соғлиғига таҳдид солувчи аҳволга солиб қўядиган ва уни хулқ-атвори танлаш имкониятидан хавф туғилгунга қадар маҳрум қиладиган хулқ-атвори тушунилади.

7. Хавф остида қолдириш жинояти содир этилишининг шарт-шароитларини қуйидагича таснифлашимиз мумкин:

а) жиноят содир этилишига туртки берувчи шарт-шароитлар (касбий билимларнинг етарли эмаслиги, ходимларнинг ўз касб-вазифаларига лоқайдлиги, корхона, муассаса, ташкилотларда ходимлар устидан назоратнинг самарали эмаслиги);

б) жиноят содир этилишини қулайлаштирувчи шарт-шароитлар;

в) жиноятнинг латентлигини таъминловчи шарт-шароитлар (касб ходимларининг бир-бирини қўллаб-қувватлаши, фуқароларнинг ҳуқуқий ва тиббий онгининг пастлиги ва ҳ.к.) ва б.

8. Хавф остида қолдириш жиноятининг олдини олиш бўйича қуйидаги маҳсус чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1) хавф остида қолдириш билан боғлиқ жиноятларга барҳам беришга оид жиноят-ҳуқуқий ва процессуал нормаларни тегишли равишда қайта кўриб чиқиш;

2) хавф остида қолдириш жиноятига қарши курашнинг маъмурий-ҳуқуқий механизмлари, шу жумладан, назоратни кучайтириш;

3) хавф остида қолдириш жиноятини содир этган шахсларни аниқлаш ва тергов қилишнинг махсус таомилларини белгилаш;

4) хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатиш мажбурияти ва тартиб-таомиллари билан боғлиқ ҳуқуқий кўрсатмаларни белгиловчи қонунчилик базасини кучайтириш;

5) бу борада назоратни амалга оширувчи давлат органлари фаолиятини такомиллаштириш;

6) хавф остида қолдириш жиноятини содир этиш учун шароит яратаётган аниқ сабабларни аниқлаш ва б.қ.

II. Жиноят қонунчилигини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар:

1. Жиноят кодекси 66¹-моддасига қуйидаги таҳрирда ўзгартиш киритиш мақсадга мувофиқ:

«117-моддасининг биринчи қисмида (хавф остида қолдириш)» сўзларини **«117-моддасида (хавф остида қолдириш)»** сўзлари билан алмаштириш.

2. ЖК 117-моддасининг рус ва ўзбек тилида келтирилган нормаларини бирхиллаштириш мақсадида ЖК 117-моддаси биринчи қисми диспозициясидаги жумлани қуйидагича бошлаш мақсадга мувофиқ:

«Ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсни ёрдамсиз қолдириш, ...».

3. Айрим хорижий мамлакатлар жиноят қонунларида хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиланган нормаларни таҳлил қилиш ва миллий қонунчилигимизда мавжуд нормаларни қиёсий ўрганиш орқали Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддаси биринчи қисми диспозицияси қуйидаги таҳрирда қабул қилиниши таклиф қилинди:

«Ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсни ёрдамсиз қолдириш, башарти, айбдор бундай аҳволдаги шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлса ёхуд айбдорнинг ўзи эҳтиётсизлик орқасидан жабрланувчини хавфли аҳволга солиши, шунингдек, бошқа шахсни ёрдам кўрсатишдан қайтариш ёки бунга тўсқинлик қилиш баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига олиб келса».

III. Хавф остида қолдиришни квалификация қилиш ва жазо тайинлашда суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти ҳамда суд-тергов амалиётини яхшилашга қаратилган тавсиялар:

Хавф остида қолдиришни квалификация қилиш ва уни ўхшаш таркибли жиноятлардан фарқлаш асосида қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

1) эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш жабрланувчининг ўлимига олиб келган бўлса, субъектнинг ҳаракатлари ЖК 102-моддаси бўйича квалификация қилинади;

2) эҳтиётсизлик орқасида баданга оғир шикаст етказиш, агар жиноят жойида одам ўлимига олиб келган бўлмаса, ЖК 111-моддасида назарда тутилган тамом бўлган жиноят таркибини ҳосил қилади. Айбдор ўзига юкланган ёрдам кўрсатиш мажбуриятини бажарган тақдирда, қилмишни квалификация қилиш мазкур таркиб билан чекланади;

3) эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказгандан сўнг субъект ожиз аҳволдаги жабрланувчини хавфли аҳволда қолдириб кетса, агар бу унинг ўлимига олиб келган бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари (мавжуд сабабий боғланишдан келиб чиқиб) қуйидаги нормалар бўйича квалификация қилиниши лозим: а) жабрланувчининг ўлимига уни узоқ вақт ёрдамсиз қолдириш эмас, балки эҳтиётсизлик орқасида баданга етказилган шикаст олиб келган бўлса, ЖК 102-моддаси бўйича; б) эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш ва жабрланувчига узоқ вақт ёрдам кўрсатмаслик билан унинг ўлими ўртасида сабабий боғланиш мавжуд бўлса, ЖК 102- ва 117-моддаларида назарда тутилган жиноятлар мажмуи бўйича;

4) жабрланувчи учун ЖК 117-моддасининг субъекти томонидан яратилмаган хавфли аҳвол юзага келганда, қилмиш, оқибатларнинг келиб чиқишига қараб, ЖК 117-моддасининг тегишли қисми билан квалификация қилинади;

5) хавфли аҳвол шахснинг айбсиз ҳаракатлари билан юзага келтирилган бўлса, улар ҳам ЖК 117-моддаси бўйича квалификация қилинади;

б) оқибатларни келтириб чиқаришга тўғри ёки эгри қасд мавжуд бўлган, шундан сўнг жабрланувчини хавф остида қолдириш амалга оширилган ҳолда, ҳаракатлар ЖК 97, 104 ёки 105-моддалари билан квалификация қилинади, ЖК 117-моддаси билан қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди;

7) эҳтиётсизлик орқасида баданга оғир шикаст етказилган ва шундан сўнг хавф остида қолдириш амалга оширилган ҳолда, агар жабрланувчининг ўлиши мумкинлигига айбдорнинг кўзи етган бўлса, қилмиш ЖК 111-моддаси билан ҳам квалификация қилиниши лозим, чунки жиноятни квалификация қилиш ва субъектив томонни аниқлашда айбдорнинг жиноят содир этилган пайтда бажарилган ҳаракатларинигина эмас, балки олдинги ва кейинги ҳаракатларини ҳам аниқлаш талаб этилади. Баданга оғир шикаст етказишнинг жавобгарликни оғирлаштирувчи белгиларидан бири эҳтиётсизлик орқасида одам ўлишига сабаб бўлиш ҳисоблангани боис, қилмишни бундай квалификация қилиш тўғрироқ бўлади деб ўйлаймиз;

8) эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдиришда айбдорнинг ҳаракатлари фақат ЖК 102-моддаси бўйича квалификация қилинади, ЖК 117-моддаси билан қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди;

9) агар жабрланувчининг ўлими билан эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш ва узоқ вақт ёрдам кўрсатмаслик ўртасида сабабий боғланиш

мавжуд бўлса, қилмиш эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш ва одам ўлишига олиб келган хавф остида қолдириш учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар бўйича квалификация қилиниши лозим.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03 AT THE TASHKENT
STATE UNIVERSITY OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

DAVLETMURATOV SULTANMURAT RUSTEMOVICH

**CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS
OF ENDANGERMENT**

12.00.08 – Criminal Law. Criminology.
Criminal Executive Law

ABSTRACT
of doctoral thesis (PhD) on legal sciences

Tashkent – 2020

The theme of the Doctoral dissertation (Doctor of Philosophy) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under the number B2019.3.PhD/Yu310.

The dissertation is prepared at the Tashkent State University of Law

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (summary)) on the website of the Scientific Council (www.tsul.uz) and Informational Educational Portal 'Ziyonet' (www.ziyonet.uz).

Supervisor:

Abdurasulova Qumriniso Raimkulovna
Doctor of Science in Law, Professor

Official opponents:

Kabulov Rustam
Doctor of Science in Law, Professor

Abdukodirov Sherzod Yokubjonovich
Doctor of Science in Law, Associate Professor

Leading organization:

Military-technical Institute of the National guard of the Republic of Uzbekistan

The defence of the dissertation will be held on October ____, 2020 at ____ at the Session of the Scientific Council DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03 at the Tashkent State University of Law. (Address: 100047, 35, Sayilgokh street, Tashkent city. Phone: (99871) 233-66-36; fax: (99871) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The doctoral dissertation (PhD) is available at the Information-Resource Center of the Tashkent State University of Law (registered under number № 935), (Address: 100047, 13, A.Temur Street, Tashkent. Phone: (99871) 233-66-36).

The abstract of the dissertation submitted on October ____, 2020.

(Registry protocol № __ on October ____, 2020).

U.A.Tukhtasheva

Chairwoman of the Scientific Council for the Award of Scientific Degrees, Doctor of Law, Professor

D.G.Kamalova

Scientific secretary of the Scientific Council for the Award of Scientific Degrees, Doctor of Philosophy in Law (PhD)

N.S.Salaev

Chairman of the Scientific Seminar under the Scientific Council for the Award of Scientific Degrees, Doctor of Law, Professor

INTRODUCTION (Abstract of doctoral thesis (PhD))

Actuality and necessity of the dissertation topic. Countries around the world are shifting their focus from “do no harm” to “help a loved one” to protect values such as human life and health in lawmaking. According to the World Health Organization, 3430958 people in the world in 2016, 3470195 in 2017, 3538705 in 2018, 3617580 in 2019 and 3650375 in the first half of 2020 people died due to external factors, in particular, endangerment, traffic accidents, natural disasters, careless injuries and untimely care¹. In 2016-2019, the mortality rate due to these causes was 6% of the total mortality rate in the world. The number of crimes of leaving in danger in the Republic of Uzbekistan, including leaving in danger as a result of violation of traffic safety rules and operation of vehicles by drivers, amounted to 65 in 2018, 52 in 2019, 39 in the first half of 2020. This indicates the need to protect the life or health of the person in danger.

In the world, protecting the life and health of individuals, improving the system of providing them with appropriate assistance, as well as fixing in the law the obligation (from a professional and other point of view) to provide assistance to a person who is in danger or needs help, establishing specific measures of responsibility for failure to provide assistance to a person in a life-or health-threatening condition requires in-depth research in this area. In order to correct qualification of the crimes connected with failure to render aid to a person who is in dangerous to life and health condition, and assign a fair punishment for a criminal act, determining the causes and conditions contributing to committing the crime, analysis of the personality of the perpetrator, it is important to study criminal law and criminological aspects of abandonment in danger.

In our country, measures are being taken to improve and liberalize criminal legislation, decriminalize certain criminal acts, humanize punishment and the procedure for their execution, fight crime and prevent offenses. The Concept of improving criminal and criminal procedure legislation addresses such issues as “creating effective legal mechanisms for the prevention and suppression of crimes, instilling a high legal culture in citizens, educating them in the spirit of compliance with the Constitution and laws”². In this context, the study of matters of responsibility for crimes against life and health, in particular for the leaving in danger is an important task.

The dissertation research serves to a certain extent to the implementation of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan (1994), the Law “On Crime Prevention” (2014), Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan “On the Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan” No. PD-4947 dated February 7, 2017, “On the state program for the implementation of the Action Strategy on the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021 in the “Year of Science, Enlightenment and Digital Economy” dated March 3, 2020 No. PD-5953, “Measures to further improvement

---

¹ https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2020/en/

² Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PR-3723 dated may 14, 2018 “On measures to radically improve the system of criminal and criminal procedure legislation”.

of the crime prevention and fight against crime No. PR–2833 of March 14, 2017, “On measures to radically improve the system of criminal and criminal procedure legislation” No. PR–3723 of May 14, 2018 and other relevant legislation.

Relevance of research to the main priorities of the development of science and technology of the Republic. This dissertation was completed in accordance with the priority of the development of science and technology of the republic “Spiritual, moral and cultural development of a democratic and legal society, the formation of an innovative economy”.

The degree of the problem being studied. Although there are enough problems on the subject in our country, so far no research has been done on the solution of such problems.

The problems of criminal liability for endangerment in Uzbekistan have not been studied in detail, some aspects of which have been partially studied in the scientific works of by Q.R.Abdurasulova, B.A.Ahmedov, M.S.Vosikova, M.H.Rustamboev, F.Takhirov, E.O.Turgunboev, G.O.Ermatov, M.Qodirov, Sh.D.Khaydarov.

Issues related to the research topic were studied as a special object of research by S.N.Alekseev, N.G.Aleksandorova, A.A.Bykov, A.I.Grajdankin, A.R.Dayanova, N.A.Karpova, T.V.Kirpichenko, A.N.Krasikov, S.I.Molchanova, N.S.Mostovoy, P.I.Orlov, A.K.Ospan and A.A.Piontkovsky³ and a number of other scientists.

However, although there are many works on problems close to the topic of dissertation research, there is no single approach to liability for endangerment, and no comprehensive research on these issues has been conducted. This requires an in-depth analysis of a number of important rules relating to liability for leaving in danger, as well as the relevance of the dissertation research topic and its scientific and practical significance.

Relevance of dissertation research with research works of the higher education institution where the dissertation was completed. The topic of the dissertation was included in the research plan of the Tashkent State University of Law and was implemented in accordance with the scientific directions of the scientific-practical project ‘Problems of improving the Criminal code and the practice of its application’, ‘Problems of improving the fight against crimes in the context of globalization’.

The aim of the research is to identify criteria for an effective application of the rules of endangerment based on current legislation, scientific-theoretical views about liability issues for leaving in danger, judicial investigations, statistics and analyses, formulation of proposals and recommendations to improve the rules establishing criminal liability for endangerment.

The objectives of the study are as follows:

analysis of the concept of endangerment, the ethical and legal basis of responsibility for it;

the study of the stages of development of the norms of criminal law, which sets liability for endangerment;

---

³ A complete list of the works of these scientists is given in the list of references used in the dissertation.

comparative legal analysis of liability for endangerment in the criminal law of some foreign states;

disclosure of objective signs of endangerment;

qualification of endangerment and its distinction from related offences;

development of the proposals to improve the legal framework for liability for endangerment.

The object of the study is the criminal liability and preventive relationship that arose because of endangerment.

The subject of the study is the regulatory documents governing the liability for endangerment, available statistics, documents on judicial and investigative practice, scientific and theoretical literature, as well as regulatory documents of some foreign countries in this area.

Research methods. Historical, systematic, logical (analysis, synthesis), comparative-legal, statistical, social surveys of scientific knowledge, analytical study of law enforcement practice are used in the research.

The scientific novelty of the research is as follows:

the necessity to include in the sanction part of the norm of the criminal law, which provides the liability for endangerment, the punishment in the form of compulsory community service for up to three hundred hours is justified;

it is justified that the law stipulates the driver's duty to take measures to reduce the speed up to stopping the vehicle when there is a danger to traffic, if the driver is able to detect it;

it is proved that it is necessary to charge a driver who is guilty of committing a traffic accident and knowingly left the victim without help, who is in a life-or health-threatening condition, to liability for violating the rules of traffic safety and operation of vehicles and leaving them in danger;

the necessity of organizing the prevention of crime in the form of abandonment in danger, in particular, taking measures to prevent abandonment in danger in camps, is justified.

The practical results of the research are as follows:

the need to distinguish between the concepts of “endangerment” and “leaving in danger” in order to avoid various problems in practice is justified;

the necessity to define the failure to help (through inaction) while having an opportunity to help a person whose life or health is in danger and who for various reasons is deprived of the opportunity to defend himself is justified;

administrative and legal mechanisms to combat the crime of endangerment, including the strengthening of control, identification of perpetrators of the crime of endangerment and the need to establish special investigative procedures are justified;

if there is a causal link between the death of the victim and the negligent bodily injury and the failure to provide long-term care, the act has been proven to be qualified by the CC with the substance provided for liability for negligent bodily injury and death;

the need to adopt an appropriate decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan on the qualification of crimes related to endangerment is justified;

a new version of Article 117 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan has been developed and the establishment of liability for intentional endangerment is justified;

recommendations and suggestions have been developed to improve criminal law, the proper application of criminal law on endangerment, and the prevention and profilactic of such crimes.

Reliability of research results. The results of the study are based on the norms of international law and national law, the experience of developed countries, the practice of law enforcement practice. In addition, the study conducted a public survey (among 350 forensic practitioners, professors, lawyers), analyzed 55 convictions on the crime under investigation, summarized the results of the analysis of statistical data and documented them. Conclusions, suggestions and recommendations were tested and their results were published in leading national and foreign publications. The results obtained were approved by the competent authorities and put into practice.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the dissertation lies in its scientific-theoretical conclusions, practical suggestions and recommendations can be used in future scientific work, improvement of existing criminal law, development of relevant draft regulations, judicial activity, as well as further scientifically enrich science of criminal law, crime qualification, criminology, victimology, such as crime prevention.

The practical significance of the study is expressed in the development of a number of provisions and practical recommendations aimed at improving the definition of endangerment and the practice of preventing it. The results of the study can be used in improving criminal legislation, the practice of developing decisions of the Plenum of the Supreme court of the Republic of Uzbekistan.

The introduction of research results. Based on the scientific results of the study of criminal-legal and criminological aspects of liability for endangerment:

the proposal to include in the sanction part of the first part of Article 117 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan a penalty of up to three hundred hours of compulsory community service is reflected in paragraph 32 of Article 3 of the Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-421 of March 29, 2017 reference of the Committee on Legal Affairs and Anti-Corruption). The adoption of this proposal served to increase the effectiveness of the application of alternative punishments for endangerment and to achieve the objectives of punishment;

the proposal if there is a traffic hazard, if the driver is able to detect it, he is obliged to take measures to reduce the speed to the level of stopping the vehicle is reflected in chapter 13 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated June 26, 2015 No. 10 "On some issues of judicial practice on cases related to traffic and traffic safety offenses" (reference of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2019 No. 08 / UM-305-19). The

acceptance of this proposal served as a basis for prosecuting a driver who failed to comply with the relevant obligation;

the proposal that a driver who is guilty of a traffic accident and left the victim helpless, knowing that his life or health was in danger, should be prosecuted for a set of crimes under Articles 266 and 117 of the Criminal Code is reflected in paragraph 17 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated June 26, 2015 No 10 “On some issues of judicial practice in cases of crimes against traffic and traffic safety” (Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2019 08 / Reference No. UM-305-19). The acceptance of this offer served to ensure that the offense was properly qualified and that a just punishment was imposed for that act;

the proposals for the organization of crime prevention of crime related to leaving in danger, especially in the camps are reflected in the decree of the Minister of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan dated May 18, 2017 No. 77 “On measures to be taken to ensure security in camps, crime prevention, public order” and No. 25 of August 25, 2017 “On approval of the Instruction on the procedure for crime prevention by law enforcement agencies” (Act No. 33 / 01-01 / 1274 of May 8, 2019 of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan). The adoption of this proposal served to increase the effectiveness of prevention of crimes related to leaving in danger.

Approbation of research results. The results of this research were discussed at eight scientific conferences, including one international, 8 republican scientific-practical conferences.

Publication of research results. 15 scientific works on the topic of the dissertation, including 13 scientific articles (2 in foreign publications) were published.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of introduction, three chapters, conclusion, list of references and appendices. The volume of the dissertation is 155 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The actuality and necessity of the research, the relevance of the research to the main priorities of the development of science and technology, the degree of study of the problem, the relevance of the dissertation to the research institution, aims and objectives, object and subject, methods, scientific novelty and practical result of research, reliability, scientific and practical significance of research results, their introduction, approbation of research results, publication of results and structure and volume of dissertation topic are shown in the **introduction** (doctoral dissertation annotation) of the research paper.

The first chapter of the dissertation is entitled “**General description of criminal responsibility for endangerment**”, which includes the concept of endangerment and the social necessity of criminal liability for it, the history of the development of criminal law, enactment of criminal law in some foreign countries, specific features of liability for omission are analyzed.

The author defines endangerment as follows: “that the person whose life or health is in danger and who is deprived of the opportunity to defend himself must help and not in the case of his desire, or that the perpetrator himself puts the victim in danger and the situation is moderate a socially dangerous act that results in serious or grievous bodily harm or the death of a person, people or other serious consequences”.

In the dissertation, he emphasized that the issue of endangerment is related to ethical norms. Ethical norms have a much stronger impact on the content of criminal legal norms. In turn, criminal law norms also have an impact on moral norms. By showing which harmful acts the state considers extremely dangerous, he also acknowledges that they are immoral. Thus, criminal law serves as a clear target for moral norms. In criminal law, the penalty for criminal inaction (indifference to the performance of official duties, failure to provide assistance, etc.) is also defined as a threat. These norms may prevent harmful consequences for the individual and prohibit passive behavior where necessary. For example, a person who rescues a drowning person is, in terms of criminal law, a person who has performed his or her civic duty. If he did not rescue the drowning man when he had the opportunity to do so, but the fact that he was criminally liable for acts that were specifically criminalized, it is also an indication that they are immoral. Thus, the spiritual education of citizens is carried out. Of course, the moral basis, that is, the conscious execution of the law not out of fear of the norms of criminal law, is the best means of regulating the conduct of citizens. However, at certain stages of the development of society, at a time when the moral foundations are in decline, it is the criminal law that helps to cultivate a spiritual legal consciousness. Criminal liability for endangerment is one factor in fostering social responsibility and moral behavior. The effectiveness of this norm may not be immediately apparent. It is not possible to cultivate a sense of duty towards one's own citizens by forcing people to become spiritually mature immediately and by imposing punishment only for inaction. The ground for its development is gradually being laid. The effect of such criminal liability can be seen in a certain reduction in the number of cases of initially prohibited inaction. Importantly, citizens are beginning to consider such an action illegal and utterly unacceptable in society. In this sense, it can be said that the effectiveness of criminal measures is determined by the practice of applying the relevant norms, but it is not always immediate and complete, sometimes the norm can change many times until statistics show the appropriateness of this or that measure. Thus, through the introduction of criminal liability for failure to assist any person, citizens are morally educated in the spirit of mutual respect and conscious observance of the law.

The criminal law of the Republic of Uzbekistan has always been based on morality. It stemmed from moral norms and served to strengthen spirituality through its influence. Citizens' adherence to the norms of criminal law is based not on fear of punishment, but primarily on internal beliefs, moral prohibition. Criminal law and ethics are always intertwined. As society learns of spiritual advancement, supremacy shifts from criminal norms to rules of morality. Adherence to the norms of law is ensured by a sense of moral duty.

The dissertation examines the stages of development of the norms of criminal law, which define the responsibility for endangerment. In particular, differences

between the norms of liability for endangerment established by the Criminal Code of the Uzbek SSR in 1959 and the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan in 1994 are as follows:

firstly, in the 1959 Criminal Code, only the relationship that ensures the safety of a person's life is included in the scope of the object of criminal protection (a person whose life is in danger – Article 108 of the Criminal Code of 1959). In the 1994 Criminal Code, the relationship that ensures the safety of life and health of a person is included in the scope of criminal protection (a person whose life or health is in danger – Article 117 of the Criminal Code of 1994);

secondly, in the 1959 Criminal Code, endangerment was assessed as a crime of a formal nature (Articles 108, 110, the first part of Article 109). In the 1994 Criminal Code, endangerment is a material crime, i.e. in order to qualify an act under Article 117 of the Criminal Code, it must cause moderate or severe bodily injury, death, or other serious consequences (Article 117, paragraphs 1, 2, 3 of the Criminal Code);

thirdly, under Article 108 of the 1959 CC, a person who is obliged to care for a victim is accepted as guilty. In the 1994 Criminal Code, the law clearly states that the perpetrator must and have ability to assist a person in need;

fourthly, the 1959 CC established a separate liability for “failure to provide medical care to patients or improper provision of such care”. The 1994 Criminal Code also provides for a special rule on endangerment, except that Article 116 of the Criminal Code, entitled “Inadequate performance of professional duties”, clearly defines the responsibilities not only of medical staff but also of many other professionals. This is in line with the demands of today, when social relations are improving day by day;

fifthly, the 1959 Criminal Code established a special liability for “failure to provide assistance to shipwrecked persons by the captain of a ship”. According to the 1994 Criminal Code, this act was covered by “endangerment”;

sixthly, there were certain problems in the imposition of penalties for crimes related to endangerment in the 1959 Criminal Code, which did not take into account the rules of individual responsibility, punishment differentiation and individualization. In the 1994 Criminal Code, the rules were taken into account, depending on the consequences of the act.

The dissertation analyzes the criminal law of some foreign countries, which determines the responsibility for endangerment. All CIS countries have a rule that “if the perpetrator is obliged to help a person in such a situation and has such an opportunity”. However, Article 143 of the Criminal Code of Azerbaijan, in addition to the above-mentioned norm, states, “he has to be taken care of”. A similar situation existed in Article 108 of the Criminal Code of the Uzbek SSR of 1959, which states that “... if the care of that person is the responsibility of the person who left him helpless ...”. Caring has different characteristics from the concept of assistance, and is applied to individuals who have assumed responsibilities such as caring for the person for a certain period, providing him or her financially and otherwise. That is, care does not apply to a sudden situation (usually to strangers). For example, it is mandatory for a doctor to help anyone who needs help, and if he or she does not help a person in such a situation, it can be considered as “not helping”. In caring, however, the person

recognizes the victim's shawl in advance and assumes responsibility for caring for it. It is clear that care is of individual importance when the condition of assistance is applied to all. According to M.S.Vosikova, the obligation to care may arise from kinship, marital parental relations, may be imposed on the duty of service.

In some countries, there are other criminal offenses for endangerment. For example, Article 124 of the Criminal Code of the Russian Federation, Article 118 of the Criminal Code of Kazakhstan, Article 142 of the Criminal Code of Azerbaijan and Article 162 of the Criminal Code of Moldova provide the criminal liability for "failure to provide assistance to patients". In addition, Article 279 of the Criminal Code of Georgia provides for liability for "endangering the captain's own ship". A similar criminal structure existed in the 1959 Criminal Code of the Uzbek SSR. However, in the 1994 Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, this situation was incorporated into Article 117 of the Criminal Code and was not defined as a separate norm. The reason is that the norm provided for in Article 117 of the CC covers liability for such a case.

The author also studied the legislation of foreign countries, which establishes criminal liability for endangerment, and analyzed some specific aspects. In particular, in the CIS, the United States, Japan, Iran, and some European countries, criminal liability for endangerment has been established, and the main criterion for defining endangerment as a crime is harm or damage to a person's life or health. Unlike the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, in some foreign countries this crime is a crime of a formal nature. In particular, criminal liability for endangerment in the Criminal Code of the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan and the Kyrgyz Republic arises regardless of the consequences. In Romano-Germanic and CIS countries, a person who is supposed to provide assistance to a person at risk is understood as the subject of the crime. In countries such as the United States, Japan, Spain, and Poland, the subject of the crime is common, and any person who fails to provide assistance to a person at risk can be prosecuted. For example, Article 195 of the Spanish Criminal Code criminalizes failure to provide assistance to a person at serious risk if such assistance does not endanger the lives and health of other people.

The second chapter of the dissertation, entitled "**Legal analysis of endangerment**", describes the objective signs of endangerment, the analysis of subjective signs of endangerment, the qualification of endangerment and its differences from similar crimes.

In the process of examining the object of endangerment, it should be noted that it is characterized by the symptoms of the victim specified in the substance disposition: life or health endangered, deprived of the opportunity to defend himself. An obligation to care is established only for this category of persons. It is these features that indicate that the direct objects are the **immediate main object of life or action, the safety of health, and the additional object is life or health**. They indicate that the victim is helpless in these circumstances. In the presence of other factors, the absence of these conditions precludes criminal liability for endangerment. In the first case, when the obligation of the person to provide assistance arises in accordance with the normative legal acts, the safety of life or health of the disabled is an additional object. The safety of life or health of persons who do not have the above

characteristics shall be subject to criminal protection only if the perpetrator has endangered the victim by his actions. Article 117 of the Criminal Code strengthens the characteristics of the immediate object of endangerment.

As a result of the legal analysis, the special object of endangerment is a social relationship that ensures the rights, freedoms and legitimate interests of the individual, and the related object is a social relationship that ensures the life and health of the person. It is emphasized that it is expedient to look at it as a social relationship that provides life or health.

According to the author, when endangering, a person must clearly understand the criminal nature of his or her inaction, but abstractly assume that the consequences may occur. The court must take into account in differentiating the responsibility of persons guilty of intentional crime and individualizing the punishment, as the possible consequences of the criminal act are reflected to varying degrees in the mind of the offender. At the same time, liability for endangerment should be differentiated according to the consequences in practice.

As the author points out, endangerment can be objectively committed in the following two cases: first, the person whose life or health is endangered and deprived of the opportunity to defend himself for various reasons must help him and not help without such an opportunity (through inaction); the second is to put the victim at risk (through action). It is clear that endangerment is a crime committed through both inaction and action.

In order for inaction to be recognized as a sign of the objective aspect of a particular crime, it is necessary to determine exactly what inaction is. As an indication of the objective side of the endangerment, the perpetrator is obliged to assist the victim and, if he has such an opportunity, is not to assist him. Once it is determined exactly what actions the offender should take to provide assistance, it is necessary to determine whether the offender has an obligation to provide such assistance.

According to the researcher, putting at risk cannot be done with actions aimed at intentionally harming the victim's health. The criminal law provides for special liability for such actions. In a different approach, any intentional aggression against a person should result in the perpetrator being prosecuted under Article 117 of the CC if it was committed in conjunction with abandonment in a dangerous situation, which is not true.

According to the author, the obligation of a person to help a person at risk may arise in the following cases:

- 1) by direct instruction of a law or by-law. For example, a person driving a vehicle must follow traffic rules;
- 2) in accordance with the obligations under the contract;
- 3) according to the official duties or profession of the person;
- 4) according to kinship (family) relations;
- 5) the obligation to perform certain actions may also arise as a result of previous actions of the person. We can observe this in the context of the crime of endangering (if the perpetrator himself puts the victim in a dangerous situation).

According to the researcher, leaving without help is a broader concept, which includes not helping. The superficial difference between endangerment and non-

assistance is that endangerment is carried out by leaving the victim's place of residence, i.e., it involves the active action of the perpetrator to evade assistance. Liability for such conduct arises only for a person who has a legal obligation to provide assistance until a threat to the victim's safety arises. Failure to provide assistance means failure to take the necessary steps to rescue the victim. Liability for this conduct is provided for both the obligor and any person whose conduct endangers life or health. The essence of the difference is that at risk is a risk to the life or health of the victim that requires the obligation to care for him or her, but there is still no risk of requiring the necessary and urgent care. This situation can occur because of a long-term non-fulfillment of the obligation to care. For example, the subject knowingly abandons a victim who needs constant care. As a result, there is a threat to the safety of the victim's life or health, but there is still no risk that directly threatens his or her life or health, requiring immediate assistance. It can occur later, after a certain period. If the victim has found a third party who provides or cares for his or her own safety, the entity's assistance may not be required at all. In short, not helping is always associated with leaving helpless, but leaving helpless is not always directly related to not helping.

As the author points out, foreknowledge of the consequences of endangering can only be abstract, and it is determined by the nature and extent of the threat to life or health.

The resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan on "Road traffic accident" clarifies Article 117 of the Criminal Code, Article 117, Part 1 of the Criminal Code "Putting a baby in danger" stipulates that the subject of the crime is a special subject over 16 years of age. Article 117 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan stipulates that the obligation to provide assistance to endangered persons and the ability to provide assistance are special signs, endangering occurs as a result of the subject's behavior not related to intentional bodily harm, i.e. the subject does not directly affect the victim. It is emphasized that the obligation to provide assistance applies only as a condition of occurrence.

The third chapter of the dissertation is devoted to **"Criminological aspects of endangerment"**, which pays special attention to the causes of endangerment and the conditions that allow it, the prevention of endangerment.

The author classifies the conditions for the occurrence of endangerment as follows: a) the conditions that lead to the commitment of the crime (lack of professional knowledge, indifference of employees to their duties, ineffective control over employees in enterprises, institutions, organizations); b) Conditions conducive to the commitment of a crime; c) the conditions that ensure the latency of the crime (mutual support of professionals, low legal and medical awareness of citizens, etc.), etc.

According to the author, shortcomings in the cultural sphere of public life are also one of the factors determining the crime of endangerment. If it is taken into account that culture forms the social hierarchy of needs in citizens and determines the ways to meet them, it becomes clear that illegal patterns of behavior are emerging among young people. Modern popular culture, media and cinema, editors often not only promote the formation of socio-psychological qualities in the citizen, but, on the

contrary, promote ideals that are completely incompatible with the status of a law-abiding citizen, sometimes even an honest, conscientious person.

The general measures to prevent endangerment include improving the legal culture of the population, more active media coverage of law enforcement agencies in the fight against the above-mentioned crimes, control of citizens in the relevant network in the event of such a crime, use of mass media in demonstrating the right to appeal to executive branches of the government; the organization of seminars, trainings and roundtables aimed at improving their professional skills and competencies among the relevant professions is an important condition in the fight against the crime of endangerment.

According to the researcher, it is advisable to take the following special measures to prevent the crime of endangerment:

1) appropriate revision of criminal and procedural norms related to the elimination of crimes related to endangerment;

2) strengthening administrative and legal mechanisms to combat the crime of endangerment, including control;

3) identification of persons who have committed the crime of endangerment and establishment of special procedures for investigation;

4) strengthening the legal framework establishing legal guidelines related to the obligation and procedures for providing assistance to a person at risk;

5) improvement of the activity of state bodies working out control in this regard;

6) identify the specific reasons that create the conditions for the commission of the crime of endangerment, etc.

One of the most important measures to prevent endangerment is to close the gaps in the criminal law, to apply the law clearly and uniformly, as well as to ensure that those who commit crimes are given a fair punishment.

CONCLUSION

The conclusions based on the study and analysis of the criminal-legal and criminological aspects of endangerment are presented in the following three parts:

I. Recommendations on the development of the theory:

1. Based on the social risk of endangerment and the analysis of the moral and legal basis, the following definition has been developed:

leaving in danger – the person whose life or health is in danger and who is deprived of the opportunity to defend himself must help and not help him when he has such an opportunity or the perpetrator himself puts the victim in a dangerous situation and this is a severe bodily injury and a socially dangerous act that results in the death of a person, people, or other serious consequences;

endangering – the creation of conditions endangering the life or health of a person or depriving a person of the choice to prevent it until it is endangered.

2. The difference between norms of liability for endangerment of the Criminal Code of the Uzbek SSR of 1959 and the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan of 1994 are as follows:

firstly, in the 1959 Criminal Code, only the security of a person's life was included in the scope of criminal protection (a person in a life-threatening situation – Article 108). In the 1994 Criminal Code, the relationship that ensures the safety of life and health of a person is included in the scope of criminal protection (a person whose life or health is in danger – Article 117 of the Criminal Code);

secondly, in the 1959 Criminal Code, endangerment was assessed as a crime of formal content (108, 110-m, 109-m, first q). In the 1994 Criminal Code, endangerment is a material crime, i.e. in order to qualify an act under Article 117 of the Criminal Code, it must cause moderate or severe bodily injury, death, or other serious consequences (Article 117, paragraphs 1, 2, 3 of the Criminal Code);

thirdly, according to Article 108 of the Criminal Code of 1959, the culprit is the person who is obliged to take care of the victim. In the 1994 Criminal Code, the law clearly states that the perpetrator must assist the person in need and must have such an opportunity;

fourthly, the 1959 CC established a separate liability for “failure to provide medical care to patients or improper provision of such care”. Under the 1994 Criminal Code, this act is also set as a special norm for endangerment. However, the difference is that Article 116 of the Criminal Code is entitled “Inadequate performance of their professional duties”, which clearly defines the responsibility not only of medical staff, but also of many other professionals. This is in line with the demands of today, when social relations are improving day by day;

fifthly, the 1959 Criminal Code established a special liability for “failure to provide assistance to shipwrecked persons by the captain of a ship”. According to the 1994 Criminal Code, this act was covered by “endangerment”;

sixthly, there were certain problems in sentencing for crimes related to endangerment in the 1959 Criminal Code, which did not take into account the rules of differentiation and individualization in order to prosecute an individual. In the 1994 Criminal Code, the rules were taken into account, depending on the consequences of the act.

3. The special object of endangerment is the social relations that ensure the rights, freedoms and legitimate interests of the individual, and the related object is the social relations that ensure the life and health of the individual. It is expedient to consider the direct main object of this crime as the safety of the life or health of the person, and the direct additional object as the social relations that ensure the life or health of the person.

4. Pursuant to the disposition of Part 1 of Article 117 of the Criminal Code, endangerment may be objectively committed in the following two cases:

firstly, he must help a person whose life or health is in danger and who, for various reasons, is deprived of the opportunity to defend himself, and not to help (through inaction) while having such opportunity;

secondly, is to put the victim at risk (through action).

It is clear that endangerment is a crime committed through both inaction and action.

5. The obligation of the person to help the person at risk may arise in the following cases:

1) by direct instruction of a law or by-law. For example, a person driving a vehicle must follow traffic rules;

2) in accordance with the obligations under the contract;

3) according to the official duties or profession of the person;

4) according to kinship (family) relations;

5) the obligation to perform certain actions may also arise as a result of previous actions of the person. We can observe this in the context of the crime of endangering (if the perpetrator himself puts the victim in a dangerous situation).

6. Putting a person in a dangerous situation means a person's behavior that puts the victim in a situation that threatens his life or health and deprives him of the opportunity to choose a behavior until the danger arises.

7. We can classify the conditions under which the crime of endangerment is committed as follows:

a) the conditions that lead to the commission of the crime (lack of professional knowledge, indifference of employees to their duties, ineffective control over employees in enterprises, institutions, organizations);

b) conditions conducive to the commission of a crime;

c) the conditions that ensure the latency of the crime (mutual support of professionals, low legal and medical awareness of citizens, etc.), etc.

8. It is expedient to take the following special measures to prevent the crime of endangerment:

1) appropriate revision of criminal and procedural norms related to the elimination of crimes related to endangerment;

2) strengthening administrative and legal mechanisms to combat the crime of endangerment, including control;

3) identification of persons who have committed the crime of endangerment and establishment of special procedures for investigation;

4) strengthening the legal framework establishing legal guidelines related to the obligation and procedures for providing assistance to a person at risk;

5) improvement of the activity of state bodies exercising control in this regard;

6) identify the specific reasons that create the conditions for the commission of the crime of endangerment, etc.

II. Suggestions for improving criminal legislation:

1. It is expedient to amend Article 66¹ of the Criminal Code in the following edition:

Replace the words “in the first part of Article 117 (endangerment)” with the words “**in Article 117 (endangerment)**”.

2. In order to unify the norms of Article 117 of the Criminal Code in Russian and Uzbek, it is expedient to begin the sentence in the disposition of the first part of Article 117 of the Criminal Code as follows:

“Leaving helpless a person whose life or health is in danger and who is deprived of the opportunity to defend himself, ...”.

3. It is proposed to adopt the disposition of the first part of Article 117 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan through the analysis of the norms

established by the criminal law of some foreign countries and a comparative study of existing norms in our national legislation:

“Leaving a person whose life or health is in danger and deprived of self-defense **helpless**, the perpetrator must help the person in such a situation, and if he has such an opportunity or the culprit himself carelessly endangers the victim, as well as **refuses to help another person or if obstruction results in moderate to severe bodily injury**”.

III. Recommendations for improving the functioning of the judiciary and law enforcement agencies, as well as judicial and investigative practices in the qualification and sentencing of endangerment:

Based on the qualification of endangerment and the distinction between similar offenses, the following can be noted:

1) if the negligent bodily injury resulted in the death of the victim, the actions of the subject are qualified under Article 102 of the CC;

2) negligent infliction of grievous bodily harm, if it did not lead to the death of a person at the scene of the crime, constitutes a completed crime under Article 111 of the Criminal Code. If the offender fulfills the obligation to provide assistance, the qualification of the act is limited to this content;

3) if the subject leaves the helpless victim in a dangerous situation after negligent bodily injury, if it led to his death, the actions of the perpetrator (based on the existing causal link) should be qualified according to the following norms: a) long-term neglect of the victim; under Article 102 of the Criminal Code, if not caused by bodily injury due to negligence; b) on the set of offenses provided for in Articles 102 and 117 of the CC, if there is a causal link between negligent bodily injury and prolonged failure to provide assistance to the victim and his death.

4) in the event of a dangerous situation created for the victim by the subject of Article 117 of the CC, the act is qualified by the relevant part of Article 117 of the CC, depending on the origin of the consequences;

5) if the dangerous situation was caused by the innocent actions of the person, the act is qualified under Article 117 of the Criminal Code;

6) actions with direct or indirect intent to cause consequences, after which the victim is put at risk, are qualified by Articles 97, 104 or 105 of the Criminal Code, no additional qualification is required by Article 117 of the Criminal Code;

7) in case of serious bodily injury due to negligence and subsequent endangerment, if the perpetrator is convinced that the victim may die, the act must also be qualified under Article 111 of the CC, because in qualifying the crime and determining the subjective side of the offender it is necessary to determine not only the actions performed at the time, but also the previous and subsequent actions. Since one of the aggravating signs of grievous bodily harm is the negligent cause of death, we think it would be more appropriate to classify the act in this way;

8) the actions of the perpetrator of negligent homicide are qualified only under Article 102 of the Criminal Code, no additional qualification is required under Article 117 of the Criminal Code;

9) if there is a causal link between the death of the victim and the negligent bodily injury and long-term failure to provide assistance, the offense shall be classified as a cumulative offense under the articles of liability for negligent bodily injury and death.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ДАВЛЕТМУРАТОВ СУЛТАНМУРАТ РУСТЕМОВИЧ

**УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ОСТАВЛЕНИЯ В ОПАСНОСТИ**

12.00.08 – Уголовное право. Криминология.
Уголовно-исполнительное право

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии по юридическим наукам (Doctor of Philosophy)

Ташкент – 2020

Тема диссертации доктора наук (Doctor of Philosophy) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2019.3.PhD/Yu310.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на веб-сайте Научного совета (www.tsul.uz) и Информационно-образовательном Портале «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель: **Абдурасулова Кумринисо Раимкуловна**
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Кабулов Рустам**
доктор юридических наук, профессор
Абдукодиров Шерзод Ёкубжонович
доктор юридических наук, доцент

Ведущая организация: **Военно-технический институт Национальной гвардии Республики Узбекистан**

Защита диссертации состоится «__» октября 2020 года в __. __ на заседании Научного совета DSc.07/13.05.2020.Yu.22.03 при Ташкентском государственном юридическом университете. (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С диссертацией (PhD) можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрировано за № 935). (Адрес: 100047, г.Ташкент, ул. А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан «__» октября 2020 года.
(протокол реестра № _ от «__» октября 2020 года).

У.А.Тухташева

Председатель научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук (DSc), профессор

Д.Г.Камалова

Ученый секретарь научного совета по присуждению ученых степеней, доктор философии по юридическим наукам (PhD)

Н.С.Салаев

Председатель научного семинара при научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук (DSc), профессор

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской (PhD) диссертации)

Целью исследования являются определение критериев эффективного применения норм об оставлении в опасности на основе действующего законодательства, научно-теоретических взглядов касательно проблем ответственности за оставление в опасности, материалов судебно-следственной практики, статистических и аналитических сведений, разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию норм, устанавливающих уголовную ответственность за оставление в опасности.

Задачи исследования:

анализ понятия оставления в опасности, нравственных и правовых основ ответственности за него;

изучение стадий развития норм уголовного закона, предусматривающих ответственность за оставление в опасности;

сравнительно-правовой анализ ответственности за оставление в опасности в уголовном законодательстве некоторых зарубежных стран;

раскрытие объективных признаков оставления в опасности;

раскрытие субъективных признаков оставления в опасности;

квалификация оставления в опасности и разграничение его от смежных составов преступлений;

разработка предложений по совершенствованию норм, устанавливающих ответственность за оставление в опасности.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

обоснована необходимость введения наказания в виде трехсот часов обязательных общественных работ в санкцию части первой нормы уголовного закона, предусматривающей ответственность за оставление в опасности;

обосновано закрепление в законе обязанности водителя по принятию мер к снижению скорости вплоть до остановки транспортного средства при возникновении опасности для движения, если водитель в состоянии ее обнаружить;

доказана необходимость привлечения водителя, виновного в совершении дорожно-транспортного происшествия и заведомо оставившего без помощи потерпевшего, находящегося в опасном для жизни или здоровья состоянии, к ответственности за нарушение правил безопасности движения и эксплуатации транспортных средств и оставление в опасности;

обоснована необходимость организации профилактики преступления в виде оставления в опасности, в частности принятия мер по предупреждению оставления в опасности в лагерях.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов исследования уголовно-правовых и криминологических аспектов оставления в опасности:

предложение о введении в санкцию части первой статьи 117 УК Республики Узбекистан наказания в виде трехсот часов обязательных

общественных работ нашло свое отражение в пункте 32 статьи 3 Закона Республики Узбекистан от 29 марта 2017 года № ЗРУ–421 (Справка Комитета по судебным вопросам и противодействия коррупции Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан). Принятие данного предложения послужило повышению эффективности применения альтернативных наказаний за оставление в опасности и достижению целей наказания;

предложение о том, что при возникновении опасности для движения, если водитель в состоянии ее обнаружить, он должен принять меры к снижению скорости вплоть до остановки транспортного средства нашло свое отражение в пункте 13 постановления Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 26 июня 2015 года № 10 «О некоторых вопросах судебной практики по делам, связанным с преступлениями против безопасности движения и эксплуатации транспорта» (Справка Верховного суда Республики Узбекистан от 13 мая 2019 года № 08/УМ-305-19). Принятие данного предложения послужило основанием для привлечения к ответственности за оставление в опасности водителя, не выполнившего соответствующие обязательства;

предложение о том, что водитель, виновный в совершении дорожно-транспортного происшествия и заведомо оставивший без помощи потерпевшего, находящегося в опасном для жизни или здоровья состоянии, подлежит ответственности по совокупности преступлений, предусмотренных соответствующими частями статей 266 и 117 УК нашло свое отражение в пункте 17 постановления Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 26 июня 2015 года № 10 «О некоторых вопросах судебной практики по делам, связанным с преступлениями против безопасности движения и эксплуатации транспорта» (Справка Верховного суда Республики Узбекистан от 13 мая 2019 года № 08/УМ-305-19). Принятие данного предложения послужило правильной квалификации деяния виновного лица и назначения справедливого наказания за это деяние;

предложения об организации профилактики преступления в виде оставления в опасности, в частности принятии мер по предупреждению оставления в опасности в лагерях были использованы при разработке приказов министра внутренних дел Республики Узбекистан от 18 мая 2017 года № 77 «О необходимых мерах по обеспечению безопасности, предупреждению правонарушений, охране общественного порядка в лагерях» и от 25 августа 2017 года № 191 «Об утверждении инструкции о порядке осуществления профилактики правонарушений органами внутренних дел» (Акт Министерства внутренних дел Республики Узбекистан от 8 мая 2019 года № 33/01-01/1274). Принятие указанных предложений послужило повышению эффективности профилактики преступления в виде оставления в опасности.

Объем и структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 155 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Давлетмуратов С.Р. Объект в составе оставления в опасности и признаки потерпевшего // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2010. – №3. – Б.104 – 107.
2. Давлетмуратов С.Р. Отграничение некоторых видов преступлений совершенных путем бездействия, от оставления в опасности // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2010. – №3. – Б. 120 – 123.
3. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш // Ҳуқуқ ва бурч. – Тошкент, 2010. – №11. – Б. 59 – 60. (12.00.00; № 2);
4. Давлетмуратов С.Р. Понятие и виды оставления в опасности // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2011. – №4. – Б. 200 – 202.
5. Давлетмуратов С.Р. Баъзи чет эл давлатлари жиноят қонунларида хавф остида қолдириш учун жавобгарлик: қиёсий таҳлил. ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2012. – №3. – Б. 148 – 151.
6. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш учун жавобгарлик: тушунчаси, ахлоқий ва ҳуқуқий жиҳатлари. ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2012. – №4. – Б. 113 – 115.
7. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдиришнинг субъектив томонини аниқлаш юзасидан айрим мулоҳазалар // Юридик фанлар ахборотномаси. – Тошкент, ТДЮУ, 2018. – №2. – Б. 107 – 111. (12.00.00; № 20);
8. Давлетмуратов С.Р. Айрим хорижий мамлакатлар жиноят қонунчилигига кўра хавф остида қолдиришнинг қиёсий таҳлили // Юридик фанлар ахборотномаси. – Тошкент, ТДЮУ, 2019. – №1. – Б. 92 – 96. (12.00.00; № 20);
9. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдиришнинг субъектив томони // Одил судлов. – Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Олий суди, Одил судлов ҳуқуқий илмий-амалий нашр, 2019. №2. – Б. 27 – 31. (12.00.00; № 3).
10. Davletmuratov S.R. Moral and legal grounds of liability for Neglect of helpless // Medicine and law. Vol-38-Issue-1-Year-2019 of medicine and law. – P. 899 – 906. (Impact factor (SJIF: 6.419);
11. Davletmuratov S.R. Liability for Neglect of Helpless // International Journal of Research (IJR), Vol-06-Issue-2 February 2019. – P. 29 – 33. (Impact factor (IJR 3.541);
12. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш жинояти субъектив томони // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Тошкент, ТДЮУ, 2014. – Б. 199 – 207.
13. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш жиноятини квалификация қилишга оид айрим мулоҳазалар // Суд-ҳуқуқ ислохотларини чуқурлаштириш шароитида жиноят кодексини унификация қилишнинг назарий ва амалий жиҳатлари мавзусидаги республика илмий-амалий

конференция материаллари тўплами. Тошкент, ТДЮУ, 2017. – Б. 128 – 134.

14. Давлетмуратов С.Р. Психологическо-нравственные предпосылки ответственности за оставление в опасности // «Замонавий психология фанининг амалий имкониятлари» мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция. Тошкент, 2018. – С. 138 – 140.

15. Давлетмуратов С.Р. Ответственность за оставление в опасности по уголовному законодательству некоторых развитых зарубежных стран // «Научные идеи молодых учёных», Польша, Варшава, 2020. – С. 289 – 294.

II бўлим (II часть; II part)

16. Давлетмуратов С.Р. Особенности субъекта состава оставления в опасности // Фан ва ёшлар. Тошкент, ТДЮИ, 2010. №3. – Б. 55 – 58.

17. Давлетмуратов С.Р. Нравственные и правовые предпосылки ответственности за оставление в опасности // Жиноят қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари илмий-амалий конференция материаллари 2-тўплами. – Тошкент, ТДЮИ, 2010. – Б. 315 – 322.

18. Давлетмуратов С.Р. Қауип астында қалдырыу жынаяты тусиниги хам онын тийкаргы белгилери // Фуқаролик жамиятини шакллантиришда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва ривожлантиришнинг аҳамияти мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Нукус, 2011. – Б. 61 – 65.

19. Давлетмуратов С.Р. Қәуип астында қалдырыў жынаятының объекти ҳаққында // Фуқаролик жамиятини шакллантиришда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва ривожлантиришнинг аҳамияти мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Нукус, 2011. – Б. 141 – 145.

20. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш жиноятининг объекти хусусида // Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигининг либерализация шароитида суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, ТДЮИ, 2011. – Б. 145 – 149.

21. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш учун жавобгарлик масалалари. – Тошкент, ТДЮИ, Ёш олимлар тўплами, 2012. №2. – Б. 146 – 152.

22. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш учун жавобгарлик белгиланган жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш тарихи. – Тошкент, ТДЮИ, Фан ва ёшлар тўплами, 2012. №2. – Б. 69 – 73.

23. Давлетмуратов С.Р. Общая характеристика уголовной ответственности за оставление в опасности // Современные и гуманитарные исследования. № 2.51, Россия, Москва, 2013, – С. 61–64.

24. Давлетмуратов С.Р. Хавф остида қолдириш // Жамият ва ҳуқуқ. – Тошкент, ТДЮУ, 2018. – №3. – Б. 65 – 69.

Автореферат «Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences» журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 12.10.2020
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табоғи 3,25. Адади: 100. Буюртма: № 34

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
босмаҳонасида чоп этилди.